

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

Institut mezioborových studií

**Resocializace odsouzených a metody ovlivňování
odsouzených v současném vězeňském systému**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Antonín Olejníček

Vypracoval:

Dušan Navrátil

Brno 2006

Prohlášení

Prohlašuji tímto, že jsem bakalářskou práci na téma „Resocializace odsouzených a metody ovlivňování v současném vězeňském systému“ vypracoval samostatně s použitím uvedených informačních zdrojů.

.....
Dušan Navrátil

Poděkování

Rád bych vyjádřil poděkování vedoucímu bakalářské práce PhDr. Antonínu Olejníčkovi za cenné rady, připomínky a užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytl při vypracování bakalářské práce.

Dlouhá Lhota 2006

Dušan Navrátil

Motto:

„Všude tam, kde jsou lidé zbavení svobody, musí existovat služba ulehčující přechod z vězeňských podmínek na svobodu a opačně. Nechat uvězněného sobě samému v první době uvěznění nebo spoléhat na jeho vlastní síly po propuštění, může u něho způsobit morální otřes vedoucí někdy i k dalšímu trestnému činu.“

P. Cannat: „Le service social des prisons“

OBSAH

ÚVOD	2
1. TREST ODNĚTÍ SVOBODY	4
1.1. FILOSOFIE A CÍLE TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY	4
1.2. MORÁLNÍ FUNKCE TRESTU	4
1.3. SOUČASNÉ NAZÍRÁNÍ NA FUNKCI TRESTU	5
1.4. ÚČEL VÝKONU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY	9
1.5. NÁPRAVNĚ VÝCHOVNÁ ČINNOST	9
1.5.1. Zákonné vymezení nápravně výchovné činnosti	9
1.5.2. Zvláštní (speciální) výchovné postupy	10
1.5.3. Kulturně výchovná práce	10
1.5.4. Pracovní výchova	13
1.6. KÁZEŇ A POŘÁDEK	14
1.7. DOZOR	15
1.8. DÍLČÍ CÍL	16
2. RESOCIALIZACE	17
2.1. PROGRAM ZACHÁZENÍ – HISTORIE A JEHO TVORBA VE VĚZNICI KUŘIM	17
2.2. POJEM RESOCIALIZACE	18
2.3. VĚZNICE KUŘIM V ČASE ZMĚN	19
2.4. VÝCHOVNÁ ČINNOST JAKO JEDNA Z VÝCHOVNÝCH FOREM ODSOUZENÝCH	20
2.4.1. Rekreativní programy	20
2.4.2. Sportovní programy	21
2.4.3. Kulturní programy	21
2.5. ZÁJMOVÉ ČINNOSTI ODSOUZENÝCH VE VĚZNICI KUŘIM	21
2.5.1. Sportovní aktivity	22
2.5.2. Vzdělávací aktivity:	22
2.5.3. Zájmové aktivity:	22
2.6. VYHODNOCENÍ RESOCIALIZAČNÍCH PROGRAMŮ	23
2.7. PROBLÉMY A RIZIKA	24
2.8. SPOLUPRÁCE VĚZNICE KUŘIM A MĚSTA KUŘIM	25
2.9. DÍLČÍ ZÁVĚR	26
3. DIFERENCIACE VÝKONU TRESTU	27
3.1. KLASIFIKACE	27

3.2. KVALITA KLASIFIKACE	27
3.3. VNĚJŠÍ DIFERENCIACE	28
3.4. DIFERENCIACE NA ZÁKLADĚ OSOBNOSTNÍCH CHARAKTERISTIK	30
3.5. DÍLČÍ ZÁVĚR	31
ZÁVĚR	32
RESUMÉ	34
ANOTACE	35
LITERATURA	36

ÚVOD

Vězeňství jako instituce existuje již přibližně 500 let a ve světě neexistuje země, která by vězeňství nevyužívala. Rozdíly lze vypočítat pouze v materiálních, kulturních a legislativních podmínkách, za kterých je trest odnětí svobody vykonáván.

Tyto podmínky současně vypovídají o reálném stavu a úrovni vězeňství. Jinými slovy, jsou obrazem kulturní a ekonomické úrovně té které země. Vězeňství a jeho úroveň není nikdy lepší než úroveň celé společnosti, a proto způsob zacházení s vězňem vyjadřuje velmi jasně i vztah společnosti k jedinci a postoj k občanským právům a svobodám v dané společnosti.

Toto tvrzení lze aplikovat i na úroveň a rozvoj vězeňství na našem území. Vězeňství vždy bylo, je a bude poplatné „své“ historické době.

Do roku 1989 byl ve výkonu trestu odnětí svobody uplatňován vůči odsouzeným tvrdý režim s výraznými militantními prvky, který hraničil s nesmyslným drilem.

Vězeňský systém byl orientován na sovětský represivní model, který vůbec nerespektoval individuální odlišnosti lidí a stál na makarenkovské tradici výchovy (převýchovy) kolektivem.

Zcela zanedbatelná pozornost byla věnována individuálním přístupům a veškerá činnost probíhala formou represe vůči velkým skupinám.

Těžištěm ovlivňování byla práce pro tehdejší socialistické hospodářství. Všichni odsouzení vykonávali práce pro ostatní občany málo zajímavé a někdy až nebezpečné. Jednalo se zejména o práce v uranových a uhelných dolech. Velmi malá pozornost byla věnována aktivnímu využití volného času vězňů. Výrazně byl omezen kontakt s vnějším světem včetně omezení kontaktů s příbuznými. Malá frekvence návštěv, cenzura korespondence, rovněž byl limitován počet odeslaných dopisů apod. Že byl tento systém značně neefektivní, nelidský a nevedl k očekávaným výsledkům, není třeba zdůrazňovat.

Po roce 1989 prošlo české vězeňství výraznými změnami, jejichž hlavním cílem byla především humanizace výkonu trestu odnětí svobody a přiblížení se evropským standardům v zacházení s odsouzenými

v duchu Evropských vězeňských pravidel.

V souvislosti se statistickými údaji o dramatickém nárůstu počtu spáchaných trestných činů a se domnívám, že i díky senzacechtivé medializaci některých trestných činů, se ve společnosti ovšem ozývají hlasy, že si odsouzení, tyto v evropských zemích běžné způsoby zacházení nezaslouží. Dokonce je část společnosti chápe jako jisté „zvýhodnění“.

Podle, ne zrovna výjimečných, názorů tak stát nepřímo podporuje rozvoj kriminality, protože odsouzeným se ve vězení „líbí“ a tudíž nemají potřebu svoje chování měnit. Tento názor stojí na mylném předpokladu, že tvrdý výkon trestu odnětí svobody může zabránit nárůstu kriminality.

Trest odnětí svobody ale řeší pouze důsledky kriminality a ne její příčiny. Z tohoto důvodu nemůžeme tedy zvyšování kriminality zabránit. Její příčiny leží naprosto mimo oblast vězeňství. Ovšem i přesto může v některých případech výkon trestu odnětí svobody zabránit opakovanému páčání trestné činnosti, a to za předpokladu, že se podaří jedince, který byl odsouzen k tomuto trestu ovlivnit natolik, aby došel k vnitřnímu přesvědčení, že jeho život je příliš krátký na to, aby ho strávil ve vězení.

Cíl mojí bakalářské práce proto bude zaměřen na působení Vězeňské služby ČR v oblasti resocializace odsouzených. Myslím si, že zde existují nedostatky, které tento proces znehodnocují. Chtěl bych se pokusit na některé z nich upozornit a navrhnout možnosti jejich řešení.

Bakalářská práce je rozčleněna do tří kapitol. První část vymezuje pojem trestu a dále je v ní zaměřena pozornost na nápravně výchovnou činnost. Druhá část se zabývá samotným problémem resocializace a také je zde tento pojem objasněn. Poslední pasáž je věnována diferenciaci výkonu trestu.

Hlavním zdrojem výchozích informací je odborná literatura, novelizovaný Zákon o výkonu trestu odnětí svobody a na něj navazující prováděcí předpisy a vyhlášky. V neposlední řadě bych se také rád opíral o dlouholeté pracovní zkušenosti a postřehy, nejen z vlastní praxe, ale i z práce mých kolegů, kteří jsou rovněž zaměstnanci věznice Kuřim.

1. TREST ODNĚTÍ SVOBODY

1.1. FILOSOFIE A CÍLE TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY

V každé lidské společnosti se její určitá část dopouštěla, dopouští a bude dopouštět delikventního chování. Neexistuje reálný důvod pro předpoklad, že by tomu mohlo být naopak. K ochraně před tímto delikventním chováním vyvinula společnost systém obranných mechanismů, které mají chránit ostatní členy před důsledky tohoto chování, přičemž se neustále snaží tyto mechanismy zdokonalovat. I v moderní společnosti je jeho součástí systém sankcí kodifikovaný trestním řádem a zákonem.

Na počátku vzniku sankcí stojí negativní emoce poškozených či pozůstalých, které lze kompenzovat či zcela eliminovat újmou způsobenou pachateli, případně náhradou škody.

Původní cílem trestu byla tedy odplata, sociální msta. Podle této koncepce se má trest co nejvíce podobat povaze provinění.

Postupně se tento cíl trestu vyvinul od odplaty směrem k nápravě. Odplata je zaměřena do minulosti a vztahuje se pouze k minulému činu, zatímco náprava je orientována na budoucnost pachatele i společnosti.

I v současné společnosti představuje uložení trestu pachateli pro poškozené uvolnění emocionálního napětí a pomáhá jim vyrovnat se s traumatizujícími zážitky. Jde o jev, který objektivně existuje a nelze ho opomíjet jenom proto, že v jistém smyslu společnost oficiálně považuje tento cíl trestu za neetický.

1.2. MORÁLNÍ FUNKCE TRESTU

Současný pohled na tuto funkci trestu nepřikládá penologie velký význam. Nynější penologické názory zdůrazňují nutnost vědeckého přístupu k problematice a podstatě odmítají pojmy jako je vina, svobodná vůle a především morální odpovědnost.

Názor, že trest má také plnit morální funkci odpovídá vrozenému smyslu pro spravedlnost, jenž vede člověka k odměňování dobra a trestání zla. Současně předpokládá existenci tzv. společenského svědomí, které žádá potrestání zla. Protože tato myšlenka existuje od dob, co je člověk člověkem, nemůže být kritériem pro stanovení druhu jednání, které je trestné a následně si tedy zaslouhuje potrestání.

Na druhou stranu je třeba přiznat, že stav společenské morálky ovlivňuje postoj veřejnosti k trestným činům a trestu. Jinak ani nelze vysvětlit extrémní požadavky na způsob výkonu trestu, které jednou požadují deduktivní, tvrdý výkon trestu a jindy zase příliš benevolentní přístup k osobám vykonávajícím trest odnětí svobody, který je někdy označován za „rozmazlování zločinců“¹.

1.3. SOUČASNÉ NAZÍRÁNÍ NA FUNKCI TRESTU

Současný pohled na funkci trestu vychází z pozitivistické filosofie. Tato teorie odmítá vidět na pozadí spáchaného trestného činu výsledek volby mezi dobrem a zlem. Stejně jako všechny lidské činy je i trestný čin podmíněn endogenními a exogenními činiteli.

V tomto deterministickém pojetí není místo pro morální odpovědnost a v důsledku toto ani pro vinu, která se má odpykat. Trest ztrácí jakékoliv morální zabarvení a stává se pouze výrazem přirozené reakce lidské společnosti, která se uložením trestu brání zločinu.

V současné moderní společnosti existují v podstatě tři možnosti obrany před zločinem. Společnost se může bránit *vyločením* (izolací) pachatele ze společnosti a na jistou dobu se tímto opatřením chránit před jeho možným dalším delikventním chováním. Tato varianta obrany přec pachateli trestných činů má pouze částečnou účinnost, protože chrání společnost pouze po časově omezenou dobu, a to ne zcela beze zbytku. I během izolace (vězení) se, může odsouzený dopustit trestného činu a ochrana společnosti není tedy stoprocentní.

Absolutní ochrany vyločením pachatele trestného činu ze společnosti

¹ Mezník, J. a kol.: Základy penologie. Brno, Masarykova univerzita 1995, s. 6-7

lze dosáhnout popravou, doživotní internací, či deportací. Tresty smrti jsou z dnešního pohledu nepřijatelné nejen pro svou nehumánnost a nezvratnost, ale i pro vysoké riziko možných justičních omylů nemožnost jejich nápravy. Výkon trestu smrti současně ve svých důsledcích popírá jednu ze základních funkcí trestního práva, kterou je resocializace a reintegrace pachatele trestného činu do společnosti.

Zároveň trest smrti není tou preventivní funkcí, kterou by od něj společnost očekávala a ne zanedbatelná část dokonce stále očekává. Stejně tak názor, že výkon trestu smrti je ekonomicky méně náročný než „dlouhodobé živení a hlídání nenapravitelných recidivistů“ je nesprávný a nemá oporu v reálné situaci. Dlouhodobé vyšetřování, odvolací řízení, vypracování znaleckých posudků apod., jsou záležitosti ekonomicky velmi náročné. I přes tyto skutečnosti, především z emocionálních důvodů, volá část veřejného mínění v některých zemích včetně ČR po znovuzavedení trestu smrti.

V této souvislosti si neodpustím poznámku v tom smyslu, že je velice zajímavé sledovat, jak lidé volající po znovuzavedení trestu smrti, jsou zpravidla také rodiči, kteří si vůbec nejsou ochotni připustit myšlenku, že potenciálním pachatelem trestného činu by mohlo být i jejich vlastní dítě. Podle jejich názoru se jejich kriminalita v tomto smyslu vůbec netýká. Pachatele trestných činů vidí jako „lidi z jiného světa“ a požadují pro ně ty nejtvrděší tresty včetně trestu smrti. Situace se ale radikálně mění v okamžiku, kdy jejich dítě spáchá trestný čin a pravděpodobně mu bude uložen trest.

Od tohoto okamžiku jsou schopni vyvinout mnohdy až nepochopitelnou aktivitu, aby trestný čin vlastního dítěte před okolím omluvili, případně okolí přesvědčili o justičním omylu, jehož obětí se stalo právě jejich dítě.

Naprosto stejný přístup lze pozorovat i ve vztahu k drogám. Naše dítě přece nikdy „fetovat“ nebude. O to tragičtější jsou potom jejich výpovědi o společném soužití s fetujícím dítětem v jedné domácnosti. Domnívám se, že tento pohled na výše uvedenou problematiku by mohl částečně pomoci zkvalitnit pohled společnosti na trestní politiku státu.

Za vyloučení ze společnosti lze považovat i *deportaci, vyhnanství*, které bylo ještě do 50. let 20. století hojně využíváno zejména k trestání

politických odpůrců. Tento druh sankce, který představuje vyhnání z lidské komunity, kmene či rodu, je od nepaměti považován za jednu z nejtvrdějších politických sankcí. Mnohdy mělo toto opatření za následek smrt takto potrestaného jedince, což bylo často skrytým cílem tohoto trestu. Například celá desetiletí byly východní části Ruska osídlovány vyhnanci, kteří zpravidla vedle vynuceného místa pobytu nevykonávali žádný jiný trest.

Protože je tento trest značně nehumánní a zároveň je v rozporu v současném nazírání na funkci trestu, tak se již neprovádí.

Formy trestu jako jsou izolace či vyloučení by musely být tvrdé bez ohledu na závažnost spáchaného trestného činu, aby bylo možno hovořit o jejich účinnosti. Zároveň je třeba říct, že výkon tohoto trestu chrání společnost před pachatelem pouze po dobu jeho výkonu. Po propuštění se právě díky dokonalé izolaci pachatele stává možnost úspěšné reintegrace do společnosti téměř nemožnou².

Druhou možností ochrany společnosti je *všeobecná prevence*, kterou lze také nazvat kolektivním odstrašením.

Uložení trestu je velmi často odůvodňováno potřebou snížit kriminalitu. Funkce trestu podle tohoto názoru spočívá mimo jiné v tvrdém potrestání pachatele, což by mělo v budoucnu odradit od spáchání trestného činu ty, kteří k tomu mají sklony nebo projevují potřebu napodobovat trestnou činnost pachatelů.

Přesvědčení v účinnost odstrašení stojí na domněnkách, víře a pocitech.

I velice tvrdě organizovaný výkon trestu není zárukou odrazení možného pachatele od spáchání plánovaného trestného činu. Prakticky každý pachatel trestného činu si je jist tím, že právě on nebude dopaden a potrestán.

Ale ani tam, kde byl a je výkon trestu tvrdý, nedošlo k očekávanému snížení kriminality.

Z tohoto pohledu je třeba preventivní funkci trestu vidět ne za tvrdými podmínkami, ale hlavně za neodvratitelností odhalení a následným potrestáním³.

Třetí možností ochrany společnosti před pachatelem trestných činů je *resocializace a reintegrace*, která si klade za cíl ovlivnit odsouzeného natolik,

² Mezník, J. a kol.: Základy penologie. Brno, Masarykova univerzita, 1995, s. 6-7

³ Mezník, J. a kol.: Základy penologie. Brno, Masarykova univerzita, 1995, s. 5-6

aby se po propuštění opět nedopouštěl trestné činnosti a byl schopen chovat se způsobem pro ostatní společnost akceptovatelným.

Tato koncepce, na které stojí většina moderních vězeňských systémů vychází z názoru, že pachatele vedly ke spáchání trestného činu objektivně zjiitelné důvody, motivy, které se dají diagnostikovat a následně změnit. Prvním a dá se říct i nejdůležitějším předpokladem pro úspěšnou resocializaci pachatele je jeho ztotožnění se s přesvědčením, že páchat trestnou činnost se nevyplatí a že lze žít i jiným způsobem.

Reedukace a resocializace je zaměřena na dosažení změn v chování, posílení smyslu pro odpovědnost, vytvoření či udržení pozitivních sociálních návyků, etnických postojů a kladnému vztahu k práci jako prostředku pro zajištění uspokojování svých životních potřeb.

Dále musí směřovat k eliminování sociální nezpůsobilosti a zvýšení tzv. sociální kompetence. Zároveň je nutné pokusit se odstranit škodlivé životní návyky, jakými může být závislost na alkoholu nebo drogách.

V neposlední řadě je třeba se zamyslet nad vytvořením reálných životních perspektiv. Velká část odsouzených žije v jakémsi vlastním uzavřeném světě, který je představován nereálnými ambicemi, které jsou podle mého soudu po propuštění jednou z mnoha příčin opakovaného páchání trestné činnosti.

Zde považuji za nutné podotknout, že základním předpokladem úspěšné resocializace a reintegrace zpět do společnosti je především vůle odsouzeného chtít žít jinak než dosud. Ani během výkonu trestu odnětí svobody nelze člověku vnutit životní styl, který by byl v rozporu s jeho vnitřním přesvědčením a současně by vyhovoval zbytku společnosti. Lze mu ovšem poskytnout podněty k zamyšlení, které by ho ke změně tohoto stylu mohly dovést.

Tato koncepce ochrany společnosti je všeobecně nejen u nás, ale prakticky ve všech vyspělých demokratických zemích podporována a je v ní spatřována jediná možná cesta, jak výkonem trestu odnětí svobody alespoň částečně přispět ke snížení kriminality.

Na druhou stranu je nutno uvést, že i tato koncepce je někdy zpochybňována, mimo jiné proto, že dosud v části společnosti panuje

přesvědčení o existenci „rozeného kriminálního“, u kterého není resocializace a reintegrace možná. Obdobnou námitkou je neúčinnost resocializačních programů pro jejich časově omezenou působnost. Podle těchto názorů nelze v relativně krátké době, která je vymezena délkou uloženého trestu napravit to, co se formovalo dlouho dobu⁴.

1. 4. ÚČEL VÝKONU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY

(1) Účelem výkonu trestu odnětí svobody je zabránit odsouzenému v dalším páčání trestné činnosti a současně ho vychovávat, aby vedl řádný život občana⁵.

(2) Ve výkonu trestu odnětí svobody se musí respektovat přirozená důstojnost lidské osobnosti, nesmí být použity kruté nebo lidskou důstojnost ponižující způsoby zacházení a trestání⁶.

1.5. NÁPRAVNĚ VÝCHOVNÁ ČINNOST

1.5.1. Zákonné vymezení nápravně výchovné činnosti

Prostřednictvím nápravně výchovné činnosti by mělo být během výkonu trestu odnětí svobody dosaženo účelu tohoto trestu. Nápravně výchovná činnost je v zákoně formulována následujícím způsobem: „K dosažení účelu výkonu trestu odnětí svobody se provádí nápravně výchovná činnost, která je souhrnem působení zvláštních výchovných postupů, kulturně výchovné práce, pracovní výchovy a stanoveného pořádku a kázně (režimu) v místech, ve kterých se trest odnětí svobody (dále jen „trest“) vykonává“⁷.

Už název tohoto ustanovení zákona vyvolává značné rozpaky. Zákonodárce v zákoně vymezil něco, co je v případě dospělého člověka

⁴ Mezník, J. a kol.: Základy penologie. Brno, Masarykova univerzita, 1995, s.7

⁵ Ustanovení §1 odst. 1 zák.č. 59/1965Sb. ve znění pozdějších předpisů

⁶ Ustanovení §1 odst. 2 zák.č.59/1965Sb. ve znění pozdějších předpisů

prakticky nerealizovatelné. Hovoří o jakési nápravě výchovy, přičemž příčiny, které přivedly člověka do výkonu trestu vůbec nemusí být ve vadné výchově.

1.5.2. Zvláštní (speciální) výchovné postupy

Jako speciální výchovné postupy jsou využívány především sociálně psychologický výcvik, psychoterapie, pracovní terapie, arteterapie, muzikoterapie, intervence v krizi, sociálně právní poradenství, trénink zvládání agresivity u odsouzených, u nichž byla zjištěna její zvýšená hladina.

Současný problém českého vězeňství při uplatňování těchto postupů vidím v jejich využívání k jiným účelům, než k jakým by v duchu zákona měli sloužit.

Vzhledem k přeplněnosti věznic, jejich architektonickému řešení, které neodpovídá potřebám vězeňské služby (nedostatek prostor pro realizaci těchto postupů, většinou hromadné ubytování odsouzených, které jim neposkytuje prakticky žádné soukromí, přehnaný důraz na funkci dozoru a kázně) vzrůstá mezi odsouzenými napětí mnohdy přerůstající v otevřenou verbální i fyzickou agresi jak vůči sobě navzájem, tak vůči personálu. Tyto postupy jsou potom zaměřeny na eliminaci těchto projevů a neřeší vlastně problém účinné resocializace.

1.5.3. Kulturně výchovná práce

Kulturně výchovná práce s odsouzenými si klade za cíl působit prostřednictvím světonázorové, rozumové, pracovní, mravní, estetické a tělesné výchovy na všechny složky jejich osobnosti.

Světonázorová výchova by u jedince měla rozvíjet jeho komplexní pohled na svět, na jeho vznik, vývoj a smysl. Měla by dát možnost pochopit a zároveň se ztotožnit s obecným hodnotovým systémem. Tato oblast je velmi citlivá a v mnoha směrech se promítá do všech ostatních součástí výchovy a výrazně je modifikuje.

⁷ Ustanovení §2 zákona č. 59/1965Sb. ve znění pozdějších předpisů

Cílem *rozumové výchovy* je rozvoj jedince v jazycích jako základním nástroji komunikace, jeho obecná orientace v přírodních a společenských disciplínách. Tyto cíle spolu těsně souvisí. Prostřednictvím této výchovy usilujeme o poskytnutí souboru vědomostí a dovedností v mateřském jazyce i v jazycích cizích, v matematice, v přírodních vědách a ve vědách společenských.

Při osvojování těchto oborů poznává jedinec zákonitosti vývoje přírody, společnosti i člověka a utváří se jeho syntetický pohled na svět. Zároveň se při osvojování faktů a zákonitostí u jedince rozvíjejí poznávací procesy (vnímání, představy, myšlení a fantazie).

Cílem *pracovní výchovy* je seznámit jedince s vědeckými principy soudobé techniky, ekonomiky a výroby a rozvíjet jeho technické a pracovní dovednosti a návyky a vypěstovat jeho pracovní kulturu, ekonomické myšlení a konání (tj. naučit ho adekvátní organizaci, racionalizaci a efektivnosti pracovní činnosti).

Význam této výchovy spočívá v tom, že jedinci umožňuje orientaci ve stále složitějším ekonomickém systému, umožňuje mu profesní adaptaci a začleňuje ho do povolání na základě jeho osobních sklonů i společenské potřeby.

V podmínkách výkonu trestu odnětí svobody má odsouzenému pomoci udržet, případně získat nové pracovní návyky a dovednosti. Současně si uvědomuje, že prostřednictvím práce lze získat finanční prostředky k uspokojení svých potřeb bez rizika potrestání a zároveň mu poskytuje pocit uspokojení, který je mnohdy pro člověka vnitřně důležitější než vlastní odměna za práci.

Mravní výchova si klade za cíl rozvíjet morální, právní a politické představy, pojmy a přesvědčení a současné adekvátní chování v duchu morálního hodnotového systému, demokratického právního řádu a pluralistického politického zřízení.

Z etického kodexu vyplývají jednotlivé dílčí úkoly mravní výchovy, jako výchova humanismu, výchova k vlastenectví, výchova k zodpovědnému vztahu k hodnotám, k práci a k pravidlům společenského soužití i výchova kladných charakterových vlastností (uvědomělé kázně, pevné vůle, iniciativnosti, rozhodnosti, vytrvalosti atd.).

Významnou součástí mravní výchovy je rozvoj jedince jako odpovědného člena společnosti. Vyústěním této výchovy je poznání podstaty demokratického, politického a právního systému, odpovídajících politických a právních norem a občanských práv a povinností, jakož i rozvoj uvědomělého a angažovaného občanského chování. Významným nástrojem této výchovy jsou zvláště mezinárodní dokumenty Organizace spojených národů o lidských právech, o bezpečnosti ve světě a o vzájemné spolupráci.

Mravní výchova nemá svůj specifický vyučovací předmět. Její cíle se uskutečňují ve všech formách výchovné činnosti.

Prostřednictvím *estetické výchovy* rozvíjíme osobnost jedince v oblasti umění a krásy. Cílem je vypěstovat v člověku adekvátní vnímání, chápání, citové prožívání a hodnocení umění a krásy, seznámit jedince s významnými uměleckými díly a s vývojem umění jako důležitého kulturního jevu, rozvíjet jeho uměleckou aktivitu a tvořivost a estetizovat jeho osobnost.

Tělesná výchova (výchova zdravotní a pohybová) si klade za cíl rozvoj zdraví jedince, a to nejen ve smyslu tělesného zdraví ale i zdraví psychického (zajištěním dostatečného pohybu, vhodné životosprávy a osvojením si návyků osobní a společenské hygieny) a upevňovat jeho tělesnou zdatnost (tj. pěstovat pružnost a ladnost pohybů, posílit a otužit organismus).

Tato výchova se neomezuje (obdobně jako u jiných složek výchovy) jenom na speciální předmět nebo jen na zájmové tělovýchovné a sportovní činnosti, ale proniká jako princip veškerou výchovnou práci.

Jednotlivé složky výchovy existují izolovaně jen ve vědecké abstrakci. V praxi se vše neustále prolíná, doplňuje a integruje. V praxi tedy hovoříme o komplexním procesu⁸.

⁸ Jůva, V. sen. & jun.: Úvod do pedagogiky. Brno, Paido 1995, s.43-48

Ve všech věznicích je odsouzeným umožněno půjčování knih, odběr tisku, sledování filmových představení, poslech rozhlasu, sledování televize, sledování filmů z videokazet. Je pro ně organizována zájmová činnost, při níž je kladen důraz na tělovýchovné, rukodělné a kulturní aktivity. Na mnohých aktivitách se výraznou měrou podílí církev a náboženské společnosti, které tyto akce zajišťují jak materiálně tak metodicky. V některých věznicích mohou odsouzení vydávat vlastní časopis, který pomáhá při vzájemné komunikaci s personálem.

1.5.4. Pracovní výchova

Zaměstnávání odsouzených jehož prostřednictvím by měla být pracovní výchova realizována především, i v současném českém vězeňství zcela zásadní problém.

Nedostatek pracovních příležitostí má za následek, že větší část odsouzených vykonávajících trest odnětí svobody (statistika hovoří o 60% odsouzených z celkového počtu) není zařazena do zaměstnání a tudíž tráví většinu dne nicneděláním. K 31.12.1997 pracovalo 43,01% práceschopných odsouzených⁹.

Za tohoto stavu si velice lehce zvykne na skutečnost, že nemá de facto žádné pracovní povinnosti prostřednictvím nichž by uspokojoval své osobní potřeby. Tato skutečnost je zcela odtržena od reality života na svobodě.

Důsledkem tohoto stavu existuje nebezpečí, že odsouzený během výkonu trestu nabude přesvědčení, že i takto lze žít a není tedy až tak nezbytné pracovat. Toto přesvědčení si po propuštění odnáší i do běžného života a neustále čeká nebo dokonce tvrdě vyžaduje, aby se o něj stát postaral. Situace je zvláště alarmující v případech dlouhodobých trestů, kdy člověk může ztratit už jednou získané pracovní návyky a dovednosti. Obdobně negativní roli může sehrát i relativně nízký věk odsouzených, které by bylo vhodné zaměstnat přednostně.

⁹ Ročenka Vězeňské služby ČR 1997

Tato ztráta se tak může negativním způsobem podepsat na reintegraci odsouzeného do společnosti.

Český vězeňský systém bohužel stále stojí na nutnosti zajistit odsouzeným i uspokojení takových potřeb, které by si mohli zabezpečit sami nebo prostřednictvím příbuzných. V tomto směru je jedinec zcela vzdálen realitě, což je v příkrém rozporu s proklamovaným přiblížením se podmínkám na svobodě.

Vězeňská služba se snaží tento stav řešit širší nabídkou zájmových činností, které jsou ovšem opět velmi mezené především vlivem nedostatku prostor pro tyto aktivity a samozřejmě ekonomickou situací.

V tomto směru považuji za naprosto nezbytné situaci v co nejbližší době změnit. Odpovědnost za tento stav leží zcela na státu, který by měl práci pro odsouzené zajistit. Vězeňská služba není sama o sobě schopna tento stav změnit.

1.6. KÁZEŇ A POŘÁDEK

Ve výkonu trestu odnětí svobody je kázeň a pořádek považován za obecnou metodu nápravně výchovné činnosti.

V tom nejjobecnějším smyslu vyjadřuje míra kázně vztah jedince k autoritě. Užším vymezením pojmu kázeň rozumíme nucené, dobrovolné, či uvědomělé podřizování se jedince autoritě, určitému pořádku, řádu a to buď svobodně zvolenému nebo zvenčí ukládanému.

Psychologicky můžeme kázeň též pojmut jako schopnost podřizovat se ovlivněním společenské (výchovné) autority, a v tomto směru reagovat buď celou osobností nebo některou její složkou.

Kázeň má určitou kvalitu. V případě ukázněného chování, které je vynuceno vnějším (např. hrozba trestem) nebo vnitřním (např. strach, obavy) tlakem, hovoříme o *kázní formální* neboli *vynucené*. Tzv. *dobrovolná, chtěná kázeň*, se vyznačuje tím, že člověk se chová ukázněně, protože chápe normy a požadavky kázně a zapojuje do svého chování vůli a snahu. Pokud se člověk ztotožní s normami a požadavky kázně a má potřebu chovat se ukázněně, hovoříme o *kázní uvědomělé*. Podstatou této kázně je schopnost jedince dělat

nepříjemné věci, i když ví, že ho nikdo nekontroluje.

Ve věznicích se převážně setkáváme s kázní formální a často i s *nekázní*. Ke kázní uvědomělé směřujeme pomocí nápravně výchovné činnosti. Je pro nás cílovým stavem, i když přesnější by asi bylo konstatování, že je pro nás ideálem. Tento poslední typ kázně se objevuje i ve věznicích, ale většinou je to ve vězeňské subkultuře, což je pochopitelně jev nežádoucí.

Psychologie hledá v podstatě kázně základnu, kterou nazývá ukázněnost. Ta je chápána jako morálně charakterová vlastnost člověka. Je tvořena především zvyky, motivy, návyky, které se u člověka formují od jeho narození v procesu socializace.

Jak tedy působit ve směru zlepšování kázně. Musíme si uvědomit, že jde o vztah člověka k autoritě. Proto musíme působit na oba tyto póly. Na vězně působíme především výchovou a motivováním (uplatňuje se především přesvědčování a příklad). Často používáme praktické navykání na kázeň, což není nic jiného, než dozor nad dodržováním vnitřního řádu věznice.

Zároveň je třeba působit na autoritu dozorce ve smyslu jejího zvyšování a prohlubování. Vedle formální autority zde stojí autorita neformální, kterou člověk může získat pouze vlastním úsilím ve smyslu zvyšování odborné, profesionální a lidské úrovně. Lidé s neformální autoritou jsou respektováni a přijímáni bez ohledu na autoritu formální neboli společenskou.

1.7. DOZOR

Základním výchovným prostředkem v podmínkách věznic je dozor, který má odsouzenému bránit v jednání proti nařízením a pravidlům, v rámci kterých je povinen se chovat.

Zároveň jej dozor chrání (aniž si to uvědomuje) před možnými následky, jež by ho postihly jako důsledek nesprávného jednání, nebo by postihly jiného člověka, případně skupinu lidí.

Dozor je nutný a oprávněný zejména v případech, kdy odsouzený nedovede kontrolovat a samostatně řídit své jednání a nebo nechce dodržovat příslušná ustanovení norem (vnitřní řád věznice, řád výkonu trestu apod.), jimž podléhá.

Dozor může plnit i další funkce, jako je upevňování dříve vštípených návyků a současně se takto může pro dozorce stát cestou k hlubšímu poznávání osobnosti odsouzeného, jehož vlastností, rysů, jednání, myšlení a emočního prožívání.

Dozor je ve věznicích prováděn stále a liší se jen mírou důraznosti. Od dozoru přísného až po nevtíravý. Rozhodujícím kritériem pro míru důraznosti je samozřejmě kvalita kázně konkrétního vězně.

1.8. DÍLČÍ CÍL

Uvěznění představuje pro člověka krajní formu sankce státu, který tímto způsobem jedince trestá a paralelně chrání společnost před kriminalitou. Legislativní rámec této oblasti vymezují především Zákon o výkonu trestu odnětí svobody a Trestní zákon.

Penologie zohledňuje problematiku spojenou s potrestáním pachatele a zacházením s ním. Současný trend zohledňuje právě hledisko nápravy pachatele a jeho úspěšnou reintegraci do společnosti. Hlavním činitelem státu v této oblasti je Vězeňská služba ČR jako orgán zajišťující institut výkonu trestu odnětí svobody.

Dosavadní praxe ukázala, že v otázce resocializace odsouzených musíme počítat se skutečností, že vždycky bude existovat určitá část populace, která nebude žít v souladu s platnými normami.

2. RESOCIALIZACE

2.1. PROGRAM ZACHÁZENÍ – HISTORIE A JEHO TVORBA VE VĚZNICI KUŘIM

Do roku 1989 byl ve vězeňství ČR upřednostňován institucionální systém nápravné činnosti, který byl postaven na bezvýhradném podřízení odsouzených pravidlům, která byla vynucována disciplínou a jejich izolací od vnějšího světa. Veškeré „pedagogické“ úsilí bylo zaměřeno na střežení a dozor. Výsledkem však nebylo dosažení pozitivních změn v chování odsouzených, naopak tyto metody vedly k potlačení forem chování charakterizujících odpovědné rozhodování a následnou odpovědnost za vlastní činy. Výsledkem takového procesu bylo, že propuštění odsouzení nebyli schopni se zpětně zapojit do běžného života. Vzhledem k neúčinnosti tohoto systému došlo po roce 1989 k výrazným změnám v rámci Standardních minimálních pravidel pro zacházení s vězni a Evropských vězeňských pravidel.

Tvorba programů zacházení je stanovena v Zákoně o výkonu trestu odnětí svobody a v Řádu o výkonu trestu odnětí svobody.

Program zacházení je základní formou nápravně výchovné činnosti sledující zachování zdraví a sebeúcty podporující rozvoj smyslu pro zodpovědnost a podporující takové postoje a dovednosti, jež odsouzeným pomohou při zpětném zařazení do společnosti.

V současnosti je věznice povinna zpracovávat pro každého odsouzeného individuální program zacházení a využít při tom co nejširší škálu forem, metod a prostředků, které vyžadují aktivní přístup odsouzeného. Program zacházení se odsouzenému vytváří na základě komplexní zprávy s ohledem na délku trestu, charakteristiku osobnosti a příčiny trestné činnosti (14, §41).

Program zacházení obsahuje konkrétně formulovaný cíl působící na odsouzeného, metody zacházení s odsouzeným, které směřují k danému cíle a dále způsob a četnost hodnocení. Součástí programu zacházení je také určení způsobu zaměstnávání odsouzeného, jeho účasti na pracovní terapii,

vzdělávání nebo jiné náhradní činnosti.

Odsouzený si na základě doporučení odborníků vybere z nabízených alternativ (nebo z jejich částí) a podpisem se zaváže k jeho plnění. Stejně tak věznice se zavazuje k tomu, že odsouzenému umožní aktivity programu realizovat. Jestliže si odsouzený nezvolí žádný z nabízených programů zacházení, je zařazen do tzv. minimálního programu zacházení, která je stanoven vnitřním řádem věznice. Jeho základ tvoří pracovní činnost (zaměstnání, práce pro věznici, pracovní terapie) odpovídající zdravotnímu stavu odsouzeného. V praxi bohužel volba minimálního programu zacházení znamená nemožnost působení na odsouzeného prostřednictvím pracovní činnosti, jelikož možností pracovního zařazení je i ve věznicích málo a odsouzený tedy legálně nic nedělá.

Program zacházení musí být v závislosti na vývoji osobnosti odsouzeného a změnám v jeho chování a jednání pravidelně aktualizován. Naplnění cíle programu zacházení jednotlivého odsouzeného se hodnotí pravidelně:

- 1 x za měsíc ve věznici pro mladistvé
- 1 x za dva měsíce ve věznici s dohledem a dozorem
- 1 x za tři měsíce ve věznici s ostrahou
- 1 x za šest měsíců ve věznici se zvýšenou ostrahou¹⁰

2.2. POJEM RESOCIALIZACE

Pojem resocializace se týká procesu, v němž se člověk učí normám, hodnotám, názorové orientaci a vzorcům chování skupiny, k níž náleží. Socializace je tedy procesem sociálního učení, během kterého se jedinec postupně začleňuje do společnosti, osvojuje si společenskou zkušenost, vědomí, zvyky, postoje, normy sociálních skupin, k nimž přináleží. Naproti tomu resocializace předpokládá, že osoby s nimiž má být zacházeno, již prošly socializačním procesem. U mnohých odsouzených však tento proces neproběhl dosud vůbec nebo pouze nedostatečně. Jejich socializace je tedy doháněna až v průběhu výkonu trestu. Jedná se potom o nové začleňování a musíme

¹⁰ Ustanovení §9 odst. 3 a 4 vyhlášky MS ČR č. 110/1994Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody

počítat s tím, že socializační procesy, které v dětství a mládí proběhly chybně, se později mohou dohánět a korigovat¹¹ – ovšem jen v omezeném rozsahu.

S resocializací úzce souvisí **reintegrace**, kterou lze charakterizovat jako snahu vrátit „vytrženého“ jednotlivce zpět do společnosti, což v praxi znamená najít práci, zachovat rodinu, zvládat svou agresivitu a naučit se komunikovat se svým okolím.

2.3. VĚZNICE KUŘIM V ČASE ZMĚN

Věznice, jako instituce, není obvykle ve středu zájmu většiny veřejnosti. Politice, média a veřejnost začínají věnovat pozornost těmto zařízením pouze v případech, že je narušen běžný chod věcí, např. při hromadném útěku vězňů či vzpouře vězňů. Míra zájmu vzrůstá např. také v případě diskuse o vhodnosti používání trestu odnětí svobody, obvykle v případě zvýšení míry vězňenosti, anebo v případě, kdy se zvyšuje propustění většího množství vězňů (amnestie).

Vězení může být vnímáno jako poslední článek v procesu trestní justice. Celý proces se skládá ze spáchání trestného činu, následuje jeho vyšetření, zatčení podezřelého, soudní proces, zjištění viny a vyhlášení rozsudku. Z tohoto hlediska může být vězení skutečně vnímáno jako výsledek nebo cíl procesu trestního práva. Jakmile je nějaká osoba odsouzena, veřejnost má jen malý zájem o to, co se s dotyčným bude následně dít.

Až do poměrně nedávné doby bylo možné popsat vězení jako poslední velkou tajnou instituci demokratické společnosti. Jakmile soudní dvůr nařídil, že kriminálníci mají být zbaveni svobody, brány věznic se za nimi s třeskem zavřely. Od tohoto okamžiku neměli ostatní občané ve společnosti zájem o to, jak je s těmito lidmi zacházeno. Toto naštěstí v mnoha jurisdikcích přestalo platit. Máme-li na paměti rostoucí zájem o bezpečnost veřejnosti, pak také pochopitelně očekáváme, že až budou vězni propuštěni, nebudou již znamenat pro společnost nebezpečí. A to je důvod, že lidé zodpovědní za řízení věznic se budou muset zodpovídat veřejnosti z toho, co se děje za vězeňskými zdmi.

2.4. VÝCHOVNÁ ČINNOST JAKO JEDNA Z VÝCHOVNÝCH

¹¹ Resocializace – vybrané kapitoly. Časopis České vězeňství č. 2/1996, s.12

FOREM ODSOUZENÝCH

Nemožnost sociálně hodnotného prožívání volného času je problémem většiny odsouzených. Je to dáno nedostatkem motivace k aktivnímu, pozitivnímu a sociálně koncipovanému životnímu stylu a způsobem trávení volného času. Hlavními faktory této problematiky je nedostatek znalostí a dovedností těchto jedinců. Je zajímavé, že většina odsouzených před spácháním trestného činu trávila většinu svého volného času v prostředí hospod, kde „nudu“ zaháněli požíváním alkoholu či jiných návykových látek. Řada kriminologických výzkumů potvrzuje pasivní trávení volného času jako významný kriminogenní faktor.

Smyslem volnočasových programů realizovaných ve věznicích je:

- naučit odsouzené trávit volný čas hodnotným způsobem; mimopracovní čas aktivně a smysluplně a po propuštění z výkonu trestu změnit podstatně dosavadní životní styl
- ve výkonu trestu vyplnit čas odsouzených aktivní a smysluplnou činností zaměřenou na rozvoj osobnosti; udržení fyzické i psychické kondice; vytvoření kulturních návyků a potřeb

V současné době, kdy v České republice většina vězňů pro nedostatek práce nemá zaměstnání, nabývají volnočasové programy stále více na významu.

Lze je rozdělit na rekreativní, sportovní a kulturní.

2.4.1. Rekreativní programy

Rekreativní programy jsou zaměřeny na regeneraci a obnovu fyzických a psychických sil po pracovním nasazení vězňů. Spočívají v činnosti jako je dívání se na televizi či video (výběr programů je regulován pracovníky vězeňské služby). Patří sem i společenské hry, např. šachy.

2.4.2. Sportovní programy

Sportovní volnočasové programy jsou organizovány pracovníky

vězeňské služby. Jsou realizovány ve vězeňských sportovních zařízeních. Tato zařízení dosahují někdy, obzvláště v zahraničních věznicích, až úrovně prvoligových klubů. Hrají se zde především míčové hry, různé pohybové hry, apod. Soutěživý aspekt je samozřejmě redukován. Dále jsou k dispozici posilovny pro kulturistická cvičení, hřiště pro odbíjenou, kopanou. V poslední době je prosazován badminton jako fyzicky náročná hra, která neumožňuje přímý kontakt spoluhráčů. Také se pořádají turnaje ve stolním tenise, malé kopané, a to někdy skutečně na vysoké sportovní úrovni.

Cílem tohoto programu je využít přirozené potřeby člověka po pohybu a vést vězně k pohybové kázni, sebeovládání, kolektivnímu soužití a rehabilitovat jejich organismus. Dalším cílem je vzbudit zájem o sport, a to i po odpykání si trestu.

2.4.3. Kulturní programy

Kulturní programy jsou mnohdy prvním a jediným kulturním zážitkem odsouzeného v jeho dosavadním životě. Jedná se především o kulturní vystoupení pěveckých, hudebních a dramatických souborů z kulturních institucí mimo vězení. Zájem vězňů o tato vystoupení je značný.

Cílem kulturních programů je ovšem nejen poskytnout vězňům kvalitní kulturní zážitek, ale také je motivovat k vlastní kulturní produkci. Například malířská tvorba za zdmi věznic má svou dlouhou tradici. Zdejší „umělci“ malují nejrůznější výjevy z reálného i abstraktního světa. Malbou mohou tito lidé vyjádřit vlastní osobnost a také ventilovat svá vnitřní napětí.

2.5. ZÁJMOVÉ ČINNOSTI ODSOUZENÝCH VE VĚZNICI KUŘIM

Ve Věznici Kuřim je do pracovního procesu je zařazena asi jedna třetina odsouzených. Ostatním odsouzeným, kteří nemají možnost pracovat, jsou po pohovoru se speciálním pedagogem nabídnuty různé sportovní, zájmové

a vzdělávací kroužky. V současné době je v naší věznici dvacet sedm

volnočasových kroužků. Tyto kroužky jsou rozděleny do tří skupin: sportovní, vzdělávací a zájmové.

2.5.1. Sportovní aktivity

- stolní tenis
- malá kopaná – probíhá při odpoledních směnách pracovníků VS ČR
- atletika – dle směn pracujících odsouzených
- sreetball – hraje se 2x týdně, a to jen při odpoledních směnách vychovatele
- posilovna – jde o nejvíce využívané sportovní zařízení. Každý měsíc je vychovateli obnovován seznam zájemců o posilovnu a tento seznam je zpracován lektorem a následně je vyvěšen v místnosti dozorců
- šachy – navádí odsouzené 2x týdně do učebny
- šipky – probíhají 4x týdně v učebně
- nohejbal – provozuje se 4x týdně na vycházkovém dvoře pro odsouzené

2.5.2. Vzdělávací aktivity:

- angličtina – učebna; odsouzení se schází 2x týdně
- němčina
- čeština a dramatický kroužek – 1x týdně
- zeměpis – 2x týdně v učebně

2.5.3. Zájmové aktivity:

- akvaristika – tento kroužek probíhá celý týden (z důvodů ošetření akvariálních rybek a čištění vody)
- motoristický kroužek – jedenkrát týdně v učebně
- muzikoterapie – 2x týdně v učebně
- hudebně-instrumentální – 3x týdně v učebně
- videoklub – každý den; určení odsouzení mohou s povolením ředitele věznice tento kroužek navštěvovat i o víkendech
- modelářský kroužek – 2x týdně v učebně
- historicko-náboženský kroužek – v učebně; jen při odpoledních směnách
- výtvarný – 3x týdně v učebně
 - řezbářský – každý den; určení odsouzení mohou s povolením ředitele

věznice tento kroužek navštěvovat i o víkendech

2.6. VYHODNOCENÍ RESOCIALIZAČNÍCH PROGRAMŮ

Myslím, že by bylo nanejvýš žádoucí zabývat se otázkou, zda vyhodnocování dosažení cíle resocializačního programu ve výše uvedených termínech může být objektivní.

Pokud vycházíme z předpokladu, že socializace a tedy i případná resocializace, je dlouhodobý a prakticky nikdy nekončící proces, jenž charakterizují změny ve struktuře vlastností osobnosti, není možné odůvodněně předpokládat, že v tak krátkém období může dojít k výrazné, pozorovatelné (měřitelné) a relativně trvalé změně ve struktuře vlastnosti osobnosti.

Dosažení cíle resocializačního programu je však vyhodnocováno pouze na základě vnějškově projeveného chování a jednání, což nutně nemusí svědčit o změnách ve struktuře osobnosti. Odsouzený je tak utvrzován v přesvědčení, že stačí, aby se choval tak, jak očekává okolí (bez vnitřního přesvědčení, že se tak chovat skutečně chce). Tímto chováním si lze zajistit pozitivní hodnocení vlastní osoby, a tak může takový odsouzený získat jisté výhody.

Domnívám se, že za těchto podmínek dochází k prohlubování devastace charakteru velké části odsouzených, kteří navenek spolupracují, ale ve skutečnosti nemají o hledání nových životních perspektiv zájem.

Personál, aniž by si to uvědomoval, je vlastně těmito odsouzenými prakticky zneužíván. Dá se říci, že takový odsouzený marní čas personálu, jež by se mohli více věnovat odsouzeným, kteří mají o nabídnutou pomoc opravdový zájem.

Dle mého názoru lze tyto tendence lze eliminovat na co nejnižší míru, a to pomocí kvalitní diagnostiky (především analýzou motivů, které odsouzeného vedou k volbě a akceptování resocializačního programu). Jde především o odhalení skrytých motivů (kladné hodnocení, prosté dosažení podmíněného propuštění, přerušení výkonu trestu, zařazení do mírnější diferenciacní skupiny, apod.).

Těmto odsouzeným by byl následně stanoven pouze minimální resocializační program (zaměstnávání, práce pro věznic, pracovní terapie) bez nereálných ambicí ve smyslu, že kvalitní resocializační proces může proběhnout u každého jedince.

Výše jmenované řešení by však znamenalo i legislativní změny. Podle současné úpravy je věznice povinna odsouzenému nabídnout resocializační program, který pro něho považuje za vhodný. Pouze v případě, že si odsouzený nezvolí žádný resocializační program, je mu stanoven výše zmiňovaný minimální resocializační program.

Za současného stavu tak pravděpodobně dochází k obdobné chybě jako v případě vnější a vnitřní diferenciaci. Za tento stav ovšem nenese odpovědnost Vězeňská služba ČR, ale na vině je legislativa.

2.7. PROBLÉMY A RIZIKA

Praktická realizace resocializačních programů je ve srovnání se standarty vyspělých evropských států podstatně skromnější. Tento stav má několik příčin: materiální podmínky (ekonomická situace ČR), personál a architektura stávajících věznic.

Patrně nejvýraznější rozdíly jsou v personální oblasti, které mají nejvýraznější podíl na celkové úrovni výsledků resocializačního procesu.

Celkové počty zaměstnanců v jednotlivých věznicích ČR jsou srovnatelné s počty zaměstnanců věznic západoevropských států. Výrazný rozdíl je ovšem ve struktuře zaměstnanců. V ČR se mnohem větší počet zaměstnanců soustředí na střežení odsouzených a plnění úkolů, při nichž nepřichází, nebo jen minimálně, do styku s odsouzenými.

Počet zaměstnanců (včetně zaměstnanců zabezpečujících zaměstnávání odsouzených) je menší než dvacet pět procent počtu, což je západoevropským standardem. Nepoměr dále zvyšuje skutečnost, že řadu resocializačních aktivit jsou mimo věznic. Takové akce jsou organizovány velice sporadicky s odůvodněním, že jde o riskantní záležitost ve smyslu možného útěku odsouzeného.

2.8. SPOLUPRÁCE VĚZNICE KUŘIM A MĚSTA KUŘIM

Město Kuřim chce, aby věznice pro výkon trestu na jejím území nebyla pro místní občany tabu. Proto uvítalo nápad jednoho z vězeňských lektorů-instruktorů – Jiřího Bukala st. – uspořádat výstavu prací odsouzených, a to mimo areál věznice.

„Vyplývalo to vlastně z mé návštěvy dílen vězeňských zájmových kroužků, ke jejichž prohlídce jsem byla pozvána.“, říká místostarostka Kuřimi Alena Matějíčková. Přiznává, že s některými výrobky vězňů – zejména s hračkami – se seznámila již dříve. Využilo jich pro své potřeby např. několik kuřimských mateřských škol či ústavů.

Výstava prvního druhu, která skončila 30. listopadu 2005 v Malém sále Kulturního domu na nám. Osvobození, však byla poněkud jiného rázu. Obsahovala především množství uměleckých předmětů ze dřeva, různé intarzie a dřevorytiny a různé obrazy. Tato výstava nesla název „Život a proměny“ – musíme uznat, že šlo o výstižné pojmenování. Sami vězni (amatérští výtvarníci) tímto názvem chtěli zřejmě vyjádřit, že osud každého z nás může někdy během chvílky nabrat zcela nový směr.

Obyvatelé Kuřimi projevíli o výstavu značný zájem. Jen za první dva dny sem zavítalo více než čtyři sta. Nešetřili ani slovy chvály, která jsou zaznamenána v návštěvnické knize. Akce neušla také pozornosti starostů okolních obcí, kteří se o ní dozvěděli prostřednictvím infokanálu na kabelové televizi.

Takové ovace samozřejmě potěšily i samotné výrobce, kterým bylo ve věznici uděleno povolení k návštěvě expozice. „Zhlédnutí výstavy pro ně bylo obrovskou motivací k další tvorbě.“, tvrdí místostarostka Matějíčková. Zároveň dodala, že město hodlá, pro velký úspěch, tuto akci opakovat.

Současně ale uvažuje o dalších formách spolupráce s vedením věznice. To by podle Matějíčkové rádo získalo od obce pomoc především v podobě pracovní náplně v nové vězeňské výrobní hale. Nabídky od kuřimských podnikatelů v tomto směru zatím ale nepřicházejí. „Ráda bych tedy vyzvala alespoň k dodávkám nejrůznějšího odpadového materiálu do věznice; třeba kůže, dřeva nebo textilu, který tam hojně navštěvované zájmové kroužky zhodnotí jako velmi cennou surovinu pro svou tvorbu.“, přimlouvá se

místostarostka. A přemýšlí i o vhodných námětech k dalším vězeňským výrobkům.

Osm vybraných odsouzených z kuřimské věznice vystavovalo práce v Malém sále Kulturního domu. Jednalo se o klasické a plastické malby, dřevěné plastiky, intarzie a také o dřevěné hračky. Práce vznikaly v rámci výtvarného kroužku, ve kterém vězni pracují pod vedením dozorců. Jelikož ve věznici není práce pro většinu odsouzených, je tento a další zájmové kroužky vítaným zaměstnáním a výplní času trestanců.

Když vezmeme v úvahu, že ani jeden z autorů se žádnému umění na svobodě nevěnoval, měly práce překvapivě velkou kvalitu. Některé z prací vznikaly dle předlohy, jiné vycházely z autorovy fantazie. Práce stále zůstávají majetkem věznice, ale např. hračkami obdarovává místní školky. Ostatní práce jsou používány ke zkulturnění prostředí věznice. Je nutno mít na mysli, že prodej prací tohoto druhu není ze zákona možný.

2.9. DÍLČÍ ZÁVĚR

V oblasti resocializace odsouzených je prostředkem dosažení nápravy. Vytvoření konkrétního programu znamená vymezit přesně stanovený postup od komplexní zprávy a metody poznání osobnosti jednotlivce. Program musí být vytvořen tak, aby na jedné straně vyžadoval aktivitu a spolupráci odsouzeného a na druhé straně, aby byly respektovány jeho možnosti a schopnosti. Plnění či neplnění programu zacházení je průběžně hodnoceno a dochází k úpravě metod a stanovení nových cílů – to znamená, že je program aktualizován. Pokud odsouzený nestojí o spolupráci, je program pouze formální administrativou. Jedním z faktorů je především hromadné ubytování vězňů a následná přeplněnost věznic, které stěžují možnosti působení vězeňského personálu na odsouzené.

Myslím, že dobrým řešením je zavádění specializovaných oddělení, které se vyznačují menší kapacitou odsouzených. V takovém prostředí lze lépe uplatňovat přístup k odsouzeným a poznat problémy konkrétního odsouzeného. V současné době, s ohledem na vytvoření takových oddělení, se odráží v ekonomických možnostech vězeňství, a proto tyto oddělení

nejsou na takové úrovni jako v zahraničních zemích.

3. DIFERENCIACE VÝKONU TRESTU

3.1. KLASIFIKACE

Klasifikací rozumíme rozdělení odsouzených do skupin podle vnějších nebo jinak měřitelných znaků. Na základě těchto klasifikačních znaků jsou odsouzení zařazováni do jednotlivých typů věznic.

V závislosti na typu věznice, do které je odsouzený zařazen, se potom trest vykonává diferencovaně.

Klasifikace a diference jsou spolu propojeny velice těsným vztahem. Klasifikace má ovšem smysl, pokud jsou pro odsouzené v jednotlivých typech věznic k dispozici speciální programy zacházení a v závislosti na jejich uplatňování a následných posunech v osobnosti odsouzeného je tento systém dostatečně propustný, aby odsouzený mohl svým chováním ovlivňovat použití metody zacházení.

3.2. KVALITA KLASIFIKACE

Tato je odvozena od stanovení objektivních kritérií. Ve svých počátcích byly klasifikační systémy založeny na jednoduchých a snadno diagnostikovatelných kritériích, které se opíraly o věk, pohlaví, nebezpečnost odsouzených, délku trestu apod. Postupně se tyto systémy propracovaly až po snahu zapracovat do systému klasifikaci na základě osobnostních charakteristik¹².

Dosud se nepodařilo vypracovat takový model klasifikace, který by dostatečně a objektivně mohl postihovat osobnost v celé její šíři.

Vzhledem ke skutečnosti, že osobnost jako individuum, je neopakovatelná, nelze ani stanovit obecně platná kritéria pro klasifikaci

¹² Čírtoková, L., Červinka, F.: Forenzní psychologie. Praha, Support 1994, s.142

vězňů v závislosti na osobnostní charakteristice. Lze samozřejmě vytvořit systém, ve kterém budou pro určité skupiny stanoveny jisté společné znaky a na základě těchto znaků odsouzené zařazovat do společných skupin, vůči kterým budou používány relativně stejné metody zacházení. Vždy bude ale i v těchto skupinách nutné přistupovat k odsouzeným individuálně právě s ohledem na osobnostní zvláštnosti jednotlivců.

Podle mého názoru jde o snahu stanovit obecná a objektivní kritéria v oblasti, kde to prakticky není možné.

3.3. VNĚJŠÍ DIFERENCIACE

V českém vězeňském systému jsou uplatňovány dva typy diference, vnější a vnitřní. Diferenciací rozumíme jednak zařazení odsouzených do jednotlivých typů věznic a v závislosti na tomto zařazení potom diferencované zacházení.

Zákon o výkonu trestu odnětí svobody vymezuje čtyři typy věznic, které se člení podle míry vnější ostrahy, zajištění bezpečnosti a způsobu uplatňování resocializačních programů.

Jsou to věznice¹³: a) s dohledem

b) s dozorem

c) s ostrahou

d) se zvýšenou ostrahou

Diferenciovaným výkonem trestu v jednotlivých typech věznic se sleduje, aby méně narušení odsouzení vykonávali trest odděleně od více narušených, u nichž to vyžaduje vyšší stupeň nebo povaha jejich narušení, se uplatňovaly účinnější prostředky k jejich nápravě. Obdobně diferenciovaně se volí též formy a metody pracovní výchovy a kulturně výchovné práce, rozsah oprávnění samosprávy, stupeň vnější ostrahy a způsob zajištění bezpečnosti¹⁴.

Ovšem o tom do jakého typu věznice bude odsouzený při nástupu trestu zařazen, rozhoduje soud a Vězeňská služba nemá naprosto žádnou možnost do tohoto rozhodování zasahovat, což je z hlediska penitenciárního působení na

¹³ Ustanovení §5 odst. 1 zák. č. 59/1965Sb. ve znění pozdějších předpisů

¹⁴ Ustanovení §5 odst. 4 zák. č. 59/1965Sb. ve znění pozdějších předpisů

škodu věci¹⁵. Při svém rozhodování soud v drtivé většině případů nezkoumá stupeň narušení a odsouzené zařazuje do jednotlivých typů věznic na základě jiných kritérií, zpravidla trestně právních.

V praxi potom dochází k situacím, že vedle sebe vykonávají trest několikanásobní recidivisté a odsouzení, kteří jsou ve výkonu trestu poprvé. Zvláště dobře pozorovatelný a doložitelný je tento jev ve věznicích s dozorem. Zpětně lze z tohoto faktu odvodit, že dle názoru soudu se jedná o jedince postižené relativně stejným či podobným stupněm narušení a mely by vůči nim být uplatňovány odsouzené prostředky k jejich nápravě. Což samozřejmě není ani v nejmenším pravda.

Pro názornost uvádím následující přehled stavů odsouzených zařazených do věznice s dozorem v Kuřimi:

Celkem odsouzených	Z toho ve výkonu trestu odnětí svobody		
	poprvé	podruhé	potřetí a vícekrát
181	60	20	32

Přičemž mezi odsouzenými v kategorii „potřetí a vícekrát“ jsou jedinci vykonávající trest odnětí svobody po osmé, desáté, ale také po čtrnácté.

Vnější diference v sobě navíc nese výrazné prvky neodůvodněné represe, která je charakterizována především vzájemným znevýhodněním jednotlivých skupin odsouzených a má tedy demotivující charakter. Jde o to, že všichni byli odsouzeni k trestu odnětí svobody, ale v jednotlivých typech věznic jim náleží různá práva, která jednu skupinu vůči druhé znevýhodňují (četnost návštěv, balíčků, možnost udělení přerušování trestu, apod.).

Rozsah uspokojování těchto práv se neopírá o osobnostní charakteristiky jednotlivých odsouzených a o její případnou změnu směrem k lepšímu či horšímu, ale výhradně o rozhodnutí soudu, který se při svém rozhodování řídí¹⁶ při zařazení odsouzeného do konkrétního typu věznice

¹⁵ Ustanovení § 6 odst. 1 zák. č. 59/1965Sb. ve znění pozdějších předpisů

všemi možnými hledisky jenom ne charakteristikou osobnosti odsouzeného. A pokud se touto charakteristikou řídí, tak v zanedbatelném procentu všech případů.

Zpravidla jde o případy, kdy byl na odsouzeného vypracován znalecký psychiatrický nebo psychologický posudek.

Ve svém důsledku se tento systém klasifikace a následné diferenciací jeví jako kontraproduktivní z hlediska možného pozitivního ovlivnění odsouzeného. Vlastně jsou už v okamžiku odsouzení zcela popřeny individuální odlišnosti odsouzených od nichž by se měla odvíjet veškerá další snaha o jejich pozitivní ovlivnění.

Samozřejmě existuje možnost, aby odsouzený byl na základě chování a způsobu jakým plní své povinnosti přeřazen do mírnějšího nebo přísnějšího typu věznice¹⁷.

V těchto kritériích ovšem opět není zohledněna osobnostní charakteristika a praktická realizace je časově a administrativně tak náročná, že se tento systém vnější diferenciací stává velice málo propustným a pružným, a tudíž neefektivním z hlediska ovlivňování odsouzených a následného dosažení účelu výkonu trestu.

3.4. DIFERENCIACE NA ZÁKLADĚ OSOBNOSTNÍCH CHARAKTERISTIK

Už delší dobu se ve vězeňství hovoří o nutnosti využívat diferenciaci na základě osobnostních charakteristik, která se z hlediska možného ovlivnění odsouzených jeví jako mnohem efektivnější. V zásadě jde o diferenciaci na základě prognózy vychovatelnosti a mentální úrovně, jak je odsouzený připraven na působení, jak se staví k autoritám apod. Protože tyto měřitelné veličiny jsou specialisté schopni poměrně přesně odhadnout, lze v tomto rámci diagnostikovat čtyři základní skupiny odsouzených:

- prognóza velmi dobrá
- prognóza dobrá

¹⁶ Ustanovení §39a odst. 2 a 3 zák. č. 140/1961Sb. trestní zákon ve znění pozdějších předpisů

¹⁷ Ustanovení §39b odst. 1 až 7 zák. č. 140/1961Sb. trestní zákon ve znění pozdějších předpisů

- prognóza špatná
- prognóza velmi špatná

Tato diferenciacie není prakticky ve věznicích vůbec využívána a lze tedy konstatovat, že se opakují stejné chyby a nedostatky jako v případě diferenciacie vnější.

3.5. *DÍLČÍ ZÁVĚR*

Každý odsouzený je svým způsobem jedinečná osobnost a jestliže nechceme, aby vězení bylo pouze čekárnou, ale aby plnilo reedukační a rehabilitační funkci, musí být důsledně uplatňován diferenciovaný výkon trestu odnětí svobody.

Diferenciacie umožňující zařazování odsouzených do jednotlivých typů věznic na základě rozhodnutí soudu a vnitřní diferenciacie založenou výhradně na motivačních pobídkách, jako prostředku nápravy, považuji na překonané. Změnu spatřuji v převedení rozhodovací schopnosti ze soudu na penitenciární pracovníky, kteří nejlépe znají problematiku a možnosti práce s odsouzenými. Osobně spatřuji podstatu diferenciacie, ne v motivaci odsouzených formou rozmanitých výhod, ale pouze v odlišných způsobech zacházení.

ZÁVĚR

Tato práce si kladla za cíl zaměřit se na možnosti resocializace odsouzených ve Věznici Kuřim. Měla také upozornit na některé negativní skutečnosti, které tento proces znehodnocují a

pokouší se navrhnout řešení této problematiky.

Těžiště práce na resocializaci odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody primárně spočívá v programech zacházení. Stávající koncepci hodnotím pozitivně, protože zohledňuje individuální potřeby jednotlivců, volí vyvážené metody zacházení a obsahuje také postpenitenciární aspekty působení, které byly v minulosti neprávem opomíjeny. Úsilí výchovných pracovníků v tomto procesu znesnadňuje především systém hromadného ubytování a přeplněnost věznic. V takových podmínkách není v možnostech personálu postihnout celou vězeňskou populaci, zejména skupinu nemotivovaných odsouzených. Zde narážíme na problém, který bychom mohli označit jako „problém vězeňské architektury“.

Nové trendy ve výstavbě věznic preferují ústavy menších rozměrů s vybavením odpovídajícím běžnému životnímu standardu. Kapacita vězeňských ústavů by se dle mého názoru měla na nejvyšší hranici pohybovat kolem pěti set osob.

Jako řešení tedy navrhuji postupnou přestavbu a modernizaci stávajících ústavů a vyhledání vhodných objektů pro výstavbu nových moderních věznic. Co se týká ústavů pro mladistvé delikventy, tak zde se přikláním k hledisku, že takové objekty by se měly svým vybavením co nejvíce přibližovat domácímu prostředí.

Postupně by se mělo docílit stavu, aby každý odsouzený mohl být dle možnosti a svého přání ubytován v individuální místnosti. Na druhou stranu je ale třeba poukázat na to, že většina vězňů upřednostňuje sdílení ložnice s ostatními odsouzenými.

Problematika přestavby věznic dle mého názoru závisí prvořadě na finální podpoře státu. Je v zájmu celé společnosti, aby resocializace a reintegrace odsouzených byla úspěšná. A právě taková investice by tedy přinesla užitek každému občanovi České republiky.

Dalším důležitým aspektem při procesu úspěšné resocializace odsouzených je také optimální vzdělanost a případné doškolení veškerého vězeňského personálu. Myslím, že skutečné změny v humanizaci českého vězeňství může uskutečňovat pouze odborně připravený personál. Zvyšování odbornosti vězeňského personálu by mělo být zajišťováno cyklickými

kursy pro jednotlivé skupiny pracovníků (výchovný personál, řídicí pracovníci, specialisté, apod.). Tyto kursy by mohly, dle mého mínění, využívat i spolupráci se státním školstvím.

Zdá se mi, že spolupráce personálu věznic s civilní odbornou veřejností napomůže k lepšímu pochopení vězeňského prostředí. Zároveň se otevře možnost společné kooperace, jejíž hlavním cílem budou plně kvalifikované a programové sociální služby.

I když program resocializace odsouzených musí ještě překonat výše zmiňovaná úskalí, tak se domnívám, že se ubírá správným směrem. Je nutné si uvědomit, že jde o program, jenž vyžaduje jistou dobu pro své naprosté naplnění. Znovu musím zdůraznit, že na rozvoji resocializace a reintegrace odsouzených se musí nejvíce podílet stát, a to především finančně. Jde o investici, která se bez pochyb jednou vrátí celé společnosti.

RESUMÉ

Cílem této práce je popsat současné možnosti Vězeňské služby v oblasti resocializačních programů a upozornit na některé negativní skutečnosti, které resocializační proces výrazně znehodnocují. Dalším cílem je pokus naznačit některé možné cesty dalšího vývoje ovlivňování odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody.

I když je legislativní úprava výkonu trestu odnětí svobody podle vedení Vězeňské služby srovnatelná s vyspělými demokratickými zeměmi, mělo by dojít i ke změnám v této oblasti. Zejména mám na mysli vnější a vnitřní diferenciaci. Diferenciace by měla být zcela v pravomoci Vězeňské služby, jež je přece jen schopna kvalifikovanější posoudit, v jakém typu věznice by měl odsouzený trest vykonávat.

Stejně tak termíny vyhodnocování naplnění cíle resocializačního programu jsou příliš krátké na to, aby se o plnění tohoto úkolu dalo hovořit alespoň částečně jako o objektivním.

Řešení situace ve vězení by napomohlo i častější využívání alternativních trestů, což by napomohlo ke snížení počtu odsouzených k trestu odnětí svobody.

Za nejdůležitější ale považuji vytvoření dostatečného počtu pracovních příležitostí pro odsouzené, změnu ve struktuře personálu věznic s cílem zajistit co nejvyšší počet zaměstnanců, jenž by se podíleli na přímém ovlivňování odsouzených.

V neposlední řadě je třeba zajistit dostatek prostorových kapacit pro realizaci resocializačních programů, včetně odpovídajícího materiálového a finančního zabezpečení.

ANOTACE

Bakalářská práce je zaměřena na analýzu současných možností ovlivňování odsouzených. Jde o porovnání teoretických východisek s praktickými možnostmi a nastínění možného žádoucího vývoje českého vězeňství.

Klíčová slova: Resocializace, reintegrace, diferenciacie, klasifikace, osobní charakteristika, psychoterapie, speciální výchovné postupy.

ANNOTATION

My bachelor's diploma is concentrated on analysis of contemporary ways of influencing of convicts. I compare in my diploma theoretical and practical ways of possibilities and I try to sketch possible good development of Czech prison system.

Key words: resocialization, reintergration, differentiation, classification, personal characterization, psychotherapy, special educational ways.

LITERATURA

A. Právní předpisy

1. *Evropská vězeňská pravidla.* Doporučení Rady Evropy č. R (87) 3, Praha: Tiskárna vazební věznice Praha – Pankrác, 1996.
2. Nedorost, L.: *Vězeňství a správa vězeňství v ČR.* Brno: Masarykova univerzita, 1995.
3. *Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 110/1994Sb.,* kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody.
4. *Zákon č. 140/1961Sb.,* trestní zákon.

5. *Zákon č. 59/1965Sb. ze dne 17.června 1965 o výkonu trestu odnětí svobody ve znění, jak vyplývá z pozdějších změn a doplňků.*

B. Knihy a syntetické práce

1. Bouček, J.: *Psychoterapie*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1996.
2. Čepelák, J.: *Penitenciární psychologie. I. díl*. Praha: VŠ SNB Katedra penologie, 1982.
3. Čírtková, L., Červinka, F.: *Forenzní psychologie*. Praha: SUPPORT, 1994.
4. Jůva, V. sen & jun.: *Úvod do pedagogiky*. Brno: PAIDO – edice pedagogické literatury, 1995.
5. Kožnar, J.: *Výcvik ve skupinové psychoterapii*. Praha: Katedra penologie VŠSNB, 1982.
6. Kratochvíl, S.: *Skupinová psychoterapie neuróz*. Praha: Avicenum, 1978.
7. Mezník, J., Kalvodová V., Kuchta J.: *Základy penologie*. Brno: Masarykova univerzita, 1995.
8. Němec, J., Urbanová, M.: *Sociálně psychologický výcvik pro odsouzené s psychopatickou strukturou osobnosti*. Praha: Súrava SNV ČSR – oddělení penologie, 1989.
9. Němec, J.: *Psychopatie a kriminalita*. Praha: MV ČR, Centurion, 1993.
10. Řehoř, A.: *Metodické pokyny pro vypracování bakalářské práce*. Brno: Institut mezioborových studií, 2006.

C. Odborné časopisy

1. Haubeltová, L., Řeháček, M.: *Realizace systému kontinuálního resocializačního působení*. České vězeňství: 1996, č.5. a 6.
2. Mařádek, V.: „*Krize v krizi*“ a její výskyt ve vězeňském prostředí. České vězeňství: 1995, č.1.
3. Mařádek, V.: *Co je co v práci vězeňského personálu*. České vězeňství: 1993, č.3. a 4.

4. *Ročenka Vězeňské služby ČR 1997*. Praha: 1998.
5. Řeháček, M., Hvězdová A., Pšenička, J., Váňa, M.: *Uplatňování resocializačních programů*. České vězeňství: 1995, č.3.